

Székely Gábor (főszerk.), Hidasi Judit, Nagyné Schmelcz Erika, Osváth Gábor (szerk.)

A színek és a színnevek világa

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 206.

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2018, 296 p.

ISBN 978-963-409-184-4

Pethő József

Az ismertetendő kötet címe alapján úgy is tűnhet, hogy a recenzens most igazán a „szerencse fia”, hiszen mi sem lehet könnyebb, mint színesen szólni egy *színes* könyvről. Mivel azonban, mint ahogyan azt az akár könnyed ismeretterjesztő olvasmányokat, színes érdekességeket ígérőként is értelmezhető főcím után a kötet alcíme: *Fizikai, kultúr- és művészettörténeti, illetve nyelvtudományi témájú értekezések színekről és színnevezésekről. 12 idegen nyelv színnevezéseinek egybevetése a magyar nyelv színneveivel* is jelzi, valójában egy rendkívül komplex, tudományos igényű munkáról van szó, amelynek bemutatásakor nemcsak a színesség, vagyis az érdekesség, hanem a széles körű nyelv- és tárgyismeret, a tudományos szempontból lényegi eredmények kiemelése is jogos elvárás, úgy vélem, hogy nem könnyű az a feladat, amelynek most, ha nem is a „teljesség igényével”, de legjobb tudásom szerint megpróbálok eleget tenni. Ennek ellenére, pontosabban: éppen ezért, mégis szeretnék köszönetet mondani a főszerkesztőnek, Székely Gábornak azért a felkérésért, hogy a kötet nyíregyházi bemutatóján szóljak a tanulmánygyűjteményről. Ugyanis így ismerkedhettem meg tüzetesebben e munkával, ezáltal pedig – és ezzel a személyes jellegű megközelítést hadd kapcsoljam össze már az általános jellemzéssel, értékeléssel is – számos új információval, figyelemre méltó megközelítési lehetőséggel találkozhattam mind a nyelv, mind általában a kultúra vonatkozásában. Ugyanakkor azt is ki kell emelni itt, hogy a cím ígérete szerint számos részében valóban érdekes, sőt merem állítani, legalábbis a nyelv, a nyelvek iránt érdeklődő számára, szinte bestseller-szerűen szórakoztató a kötet.

A kötet létrejöttéről a Hidasi Judit, Osváth Gábor és Székely Gábor által jegyzett bevezetésből a következőket tudhatjuk meg: a 2016-ban megjelent *Család és rokonság nyelvek tükrében* című tanulmánykötet szerzői a családi és rokonsági kapcsolatok elnevezéseinek vizsgálata után új feladatot tűztek ki maguk elé, a színnevezések szemantikai mezőjének sokoldalú vizsgálatát. E kutatás eredménye a jelen kötet, amelynek célja „a szín(ek)nek mint fizikai jelenségnek a jellemzése, a színek szerepének bemutatása a történettudomány, a lélektan és a művészetek szemszögéből, továbbá a magyar színnevek legfontosabb sajátosságainak összefoglalása, illetve tízenkét nyelv (angol, cseh, finn, francia, japán, koreai, kínai, német, olasz, orosz, román, szerb) színnevezéseinek leírása és egybevetése a megfelelő magyar nyelvi kifejezésekkel” (7).

A tanulmányok sorát Hadházy Tibor *Színek a fizikában* című dolgozata (11–31) nyitja. Ebből egyebek mellett választ kapunk arra a kérdésre, hogy hogyan keletkeznek a színek, ír a szerző a színek kapcsán a szem és a látás szerepéről, végül megismertet a színtan elemeivel. Mindezt a fizikában kevésbé jártas átlagolvasó számára is érthetően teszi, mondandóját szemléletes ábrákkal, grafikonokkal illusztrálva.

Reszler Gábor a színeknek a történelemben betöltött szerepét vizsgálva (*Színek a történelemben*; 32–39) a következő kérdésekre ad választ, rendkívül gazdag tényanyag alapján: Mennyiben mutat hasonlóságot a törzsi-nemzetségi szervezetben élt emberek színértelmezése a civilizációk színhasználatával, és az előzmények hogyan viszonyulnak a modern kor színkommunikációjához? Milyen jelentéseket kaptak a civilizációkat alapvetően meghatározó vallásokban a színek? Hogyan változott az évezredek folyamán a színek szerepe a társadalmi kommunikációban?

Cs. Jónás Erzsébet *Interdiszkurzivitás a színnevek fordításában* (40–57) című tanulmányában komplex – pragmatikai, stilisztikai, fordítástudományi stb. – szempontrendszer alkalmazva a következő témákról szól: színdominancia a szecesszió stílus eszközeinek rendszerében, a színnevek az irodalomban és a fordításban, a vörös/piros színnév stílustelítettsége a magyar nyelvben, a vörös/piros színnév orosz nyelvi megfelelői, a vörös/piros Ady nyelvi eszköztárában és az Ady-fordításokban, Ady színélményének hatása egy Blok-vers magyar interpretációiban.

Kicsi Sándor András és Kiss Gábor az *Univerzális az alapszínnevek lexikalizálásában* című, alapozó jellegű elméleti dolgozatában (58–77) először Berlin és Kay hipotézisét ismerteti (Brent Berlin és Paul Kay amerikai nyelvészek 1969-ben megjelent *Basic Color Terms* című munkáját, mint a színnévkutatás alapművét természetesen a későbbiekben a kötet számos tanulmánya felhasználja kiindulópontként), majd a magyar alapszínnevek etimológiáját és gyakoriságát, a piros és a vörös színnevek összefüggését, használatát mutatja be. Emellett más lényeges idetartozó kérdéseket, Berlin és Kay hipotéziséhez kapcsolódó, azt továbbvivő vagy éppen elutasító elméleteket is érintenek a szerzők, ezek felsorolása helyett én most hadd emeljem ki csak a dolgozat végén álló példátartat, amely számos nyelv alapszínneveit tartalmazza.

Simigné Fenyő Sarolta a magyar és angol színnevezések kontrasztív vizsgálatát (78–107) végezte el. A tanulmány a kontrasztív nyelvészet módszereivel, elsősorban a szóképzésben megfigyelhető hasonlóságokra és eltérésekre koncentrálnak vizsgálja a magyar és az angol nyelv színneveinek morfológiai jellemzőit, majd következtetéseket fogalmaz meg a jelentés megsokszorozásának szóképzéssel kapcsolatos lehetőségeiről. Az elemzéshez a kiindulási alapot számos korszerű nyomtatott szótár és az interneten hozzáférhető Színnév-Színszótár gazdag anyagának felhasználása jelentette, ezáltal természetesen az összevetés objektivitását is biztosította a szerző.

Jiří Pilarský a magyar és cseh színnevezések kontrasztív vizsgálatával (108–132) – bizonyára sokunk számára meglepő módon – rendkívül érdekes hasonlóságokat tár fel a két nyelv között. Itt csak a konklúziót hadd idézzem: „A két nyelv között megállapítható és úgy mond közsímmertté vált mély genealógiai és tipológiai különbségek ismeretében a színnevek szómezőjében uralkodó nagyarányú izomorfizmus, amely jóval meghaladja az e tekintetben a szláv nyelvek közötti (pl. a cseh–orosz

viszonylatban észlelhető) affinitást, igen feltűnő. Ennek a ténynek egyetlen plauzibilis magyarázata van, ti. az areáltipológiai tényező: feltételezhető ugyanis, hogy a két nyelvrendszer több mint ezeréves párhuzamos létezése és interakciója a közép-európai (ún. »dunai«) nyelvsvösvényen belül számos fonetikai, morfológiai és szintaktikai konvergenciajelenség mellett az érintett nyelvekben bizonyos fokú lexikális, szóalkotási közeledést is eredményezett” (131).

Minya Károly és Révay Valéria a magyar és finn színjelnevezéseket vetette össze (133–158). A szerzők a már említett Berlin–Kay-munka alapszínnév-listájából indultak ki, vagyis a következő színeket veszik figyelembe: fekete, fehér, piros, zöld, sárga, kék, barna, szürke, narancssárga, lila, rózsaszín. Ezeknek az alapszíneknek a neveit, valamint az árnyalatok magyar megnevezését vetették össze a finn nyelv alapszínneveivel és finn árnyalatmegnevezésekkel. Ehhez *A magyar nyelv értelmező szótárát*, kétnyelvű szótárakat és egyéb forrásokat is felhasználtak. A gyűjtött anyag gazdagságát és színességét illusztrálандó a legjellegtelenebbnek, legkevésbé „színes”-nek tartott szürke alapszínnév néhány árnyalatmegnevezését idézem (az egyszerűség kedvéért csak a magyar változatot): *agyagszürke, földszürke, gyöngyszürke, hamuszürke, iszapszürke, ezüstszürke, grafitiszürke, gránitszürke, kőszürke, nikkeliszürke, delfinszürke, egérszürke, elefántszürke, galambszürke, nyúlászürke, osztrigaszürke, sirályszürke, acélszürke, higanyszürke, felhőszürke, földűtszürke, ködszürke, terepszürke*.

Nagyné Schmelcz Erika a magyar és a francia színjelnevezéseket vetette össze (159–175). Tanulmánya elején mindjárt egy különösen fontos szempontot vet fel, arra irányítva a figyelmet, hogy napjaink dinamikusan változó világában a színnevek alakulása is minőségi fordulatot vett: „a mai világ elemzője [...] azt a kérdést teszi fel: van-e még olyan színárnyalat, amelyet nem próbált a nyelvi lelemény megnevezni. A mindennapi tapasztalatunk ugyanis az, hogy a mai beszélő a színek árnyalatainak százait előállítani képes technika és az annak megfelelni igyekvő fogyasztói társadalom kihívásának hatására egyre differenciáltabb, egyre árnyaltabb módon igyekszik megnevezni ezeket” (159). A tanulmány ezek után a magyar és a francia színnevek összevetésével a francia színnevek rendszerének, nyelvi eszközeinek a magyartól eltérő specifikumait mutatja be.

Hidasi Judit *Színek a japán kultúrában* (176–189) című tanulmányából megtudhatjuk, hogy a színeknek mennyire kitüntetett szerepe van a japán kultúrában. A szerző egyik találó példája erre a következő: míg nálunk, magyaroknál az *Ahány ház, annyi szokás* mondás járja, addig Japánban az emberi viselkedés és természet sokféleségét a *Junin toiro*, azaz *tíz ember tíz szín* mondás fejezi ki. Az interkulturális kommunikáció elmélete és gyakorlata szempontjából rendkívül érdekes példák sorával találkozhatunk ezek után is. A szerző ezeket a következő témákat kifejtve osztja meg velünk: a színnevek gazdagsága a japán nyelvben, a színek használata a társadalmi gyakorlatban, a színekben rejlő lehetőségek kreatív applikálása.

Osváth Gábor a koreai színneveket és használatukat bemutató tanulmányában (190–203) meggyőzően igazolja azt a dolgot elején megfogalmazott megállapítást, hogy a koreai nyelv színnevei szókészlet-tani, hangtani és alaktani sajátosságai miatt figyelemre méltók, emellett pedig azért is érdemesek az alapos vizsgálatra, mert a

színek távol-keleti filozófiával kapcsolatos alkalmazása a koreai kultúrában igen fontos szerepet játszik.

Joggal állapítja meg Gulyás Csenge a magyar és a kínai színelnevezéseket összevető dolgozata (204–215) bevezetőjében, hogy igen kemény fába vágja a fejszét az, aki a magyar és a kínai színterminológiát akarja összehasonlítani, mivel a két nyelv nagyon sok mindenben különbözik egymástól. Ennek ellenére, megítélésem szerint, az itt olvasható összehasonlítás igen tanulságos, sikeres. Megemlíteném az is, hogy a két nyelv idetartozó morfológiai különbségeinek tárgyalása mellett a szerző rámutat például arra is, hogy a két ország természeti adottságai közötti eltérés is hozzájárul ahhoz, hogy az összetett színneveknél sokkal nehezebb a két nyelvben egy-egy színnév pontos megfelelőjét megtalálni.

Friederike Megyery és Székely Gábor a magyar és német színelnevezések kontrasztív bemutatására (216–230) vállalkozott. A szerzők a dolgozatban vizsgált lexikai egységek körét a következőképpen határozták meg: vizsgálnak minden olyan színelnevezést, amely az *Értelmező kéziszótárban* megtalálható, illetve e kifejezéseknek azon német megfelelőit, amelyek a Halász–Földes–Uzonyi-féle magyar–német és német–magyar szótárakban találhatók meg. A német kifejezések jelentésének megadásához a Duden- és a Wahrig-szótárakat, illetve a Hessky-szótárakban közölt adatokat is felhasználták, a feldolgozott nyelvi anyagot *A magyar értelmező szótár*, a *Nagyszótár* adataival és szintani munkákból nyert adatokkal bővítették. Kutatásuk alapján a következő konklúzióra jutottak: a színelnevezések magyar és német lexikai mezőire a mai magyar és német nyelvben nagyfokú hasonlóság jellemző, annak ellenére, hogy a német nyelv közvetlen hatása a magyar nyelvre ma már kevésbé érezhető, mint a korábbi évtizedekben.

Laczik Mária a magyar és olasz színelnevezéseket összevető dolgozatában (231–247) a magyar szint jelölő lexémák alaki, azaz morfológiai megoszlásából indul ki, eszerint hat fő csoportba osztva vizsgálja a két nyelv színelnevezéseit. Ugyanakkor – nagyon helyesen – azt is figyelembe veszi, hogy mint bármilyen nyelvi vizsgálat, így a színnevek vizsgálata is túlmutat a szorosabban, szűkebben értett nyelvi egységek körén: „a nyelvet beszélők bármely megnyilatkozásában ugyanis az egyéni nyelvhasználati szokásokban, sőt azokon túl is mindig tükröződik az adott nép történelme, társadalmi, természeti és földrajzi körülményei, az életvitele” (246). Csak egyetérthetünk a szerzővel abban is, hogy a nyelvek összevetése során ezt következetesen szem előtt kell tartani.

Répási Györgyné és Székely Gábor a magyar és orosz színelnevezéseket kontrasztív módszerrel bemutató dolgozatában (248–266) szintén a magyar mint bázisnyelv lexikai egységeit tekintette kiindulási alapnak, és ebből az irányból haladt aztán a lehetséges orosz megfeleltetések felé. Az induktív megközelítési módszernek megfelelően az egyedi magyar és orosz színneveket, illetve ezek mikrocsoportjait vetették össze, az így kapott eredményekből pedig a magyar és az orosz elnevezésekre vonatkozó általános érvényűnek tekinthető jellemzőket írtak le, elsősorban a különbségekre fókuszálva. Itt valóban inkább a különbségek tűnnek hangsúlyosnak, hiszen az összegzésben felállított nyolc orosz színnévtípus és a magyar típusok össze-

vetésének az az eredménye, hogy a nyolc csoportból kettő teljes egészében, egy csoport pedig részlegesen eltér a magyar nyelvi megfelelőktől.

Nagy Sándor István a magyar és román színnevezéseket vetette össze (267–280). Mint ismeretes, a román nyelvben meglehetősen sok a francia és olasz jövevényszó. A tanulmány részletesen és meggyőzően adatolja, hogy a színnevek esetében is gyakori az átvétel, azaz számos színnév francia, latin, olasz, újjörög eredetű vagy fordítás eredménye. A szerző azt is bemutatja, hogy vannak esetek, amikor a napi nyelvhasználatban „egy az egyben” átvették az idegen nyelvi kifejezéseket, például *rouge tomette* (‘vérvörös színű kockakő’), *roz bubble-gum* (‘rágógumi-rózsaszín’).

Andrić Edit *A szerb színnevek* című dolgozatában (281–294) szintén Berlin és Kay alapvető munkájából indul ki. Eszerint sorolja be tizenegy csoportba a szerb színneveket. Az alapjelentések mellett kitér az igen jelentős másodlagosakra is, a színnevek figuratív értelmére, szimbolikus jelentésére. Felvet olyan érdekes kérdéseket is, mint például az, hogy vajon miért kék a szerbben az ibolya, mikor a lila szín éppen róla kapta a nevét? Vagy: miért kék a lila orgona? Miért kék a szerbben a szürke galamb? Ha nem is minden kérdésre kapunk választ, de például megtudhatjuk azt, hogy miért fekete a szerbben a vöröshagyma, a vörösbor és a barna kenyér.

Összegezve elmondható, hogy *A színek és a színnevek világa* azoknak a – sajnos nem túl gyakori – nyelvészeti munkáknak a számát gyarapítja, amelyek képesek a magas szintű tudományos igényességet a közérthetőséggel, a jó értelemben vett olvasmányossággal ötvözni.

Mielőtt befejezésként a könyvismertetések műfaji konvenciója szerint az olvasóknak ajánlanám a bemutatott kötetet, engedtessek meg, hogy a szerkesztők, szerzők számára is megfogalmazzak itt egy ajánlást: a téma ab ovo nemzetközi jellege és érdekessége okán megfontolandó lenne egy angol nyelvű kiadás megszervezése. Végül pedig hadd forduljak a potenciális olvasókhoz: jó szívvel ajánlható e kötet a nyelvészet, különösen az alkalmazott nyelvészet tudós művelői mellett a szélesebb körű olvasóközönségnek is, azaz mindenkinek, aki érdeklődik a nyelv és a kultúra *színes* világa iránt.